

LATVIJAS ZINĀTŅU AKADĒMIJAS GODA DOKTORS

EDGARS ROBERTS KATTAI
(EDGARS KATAJS)

3.02.1923–5.04.2019

Aprīlī noslēdzās Edgara Roberta Kattai 96 gadu dzīves gaitas. Pie viņa kapa galvas nolieca Japānas un Ķīnas diplomāti, daudzie kolēģi un skolnieki — Austrumu pētnieki, Āzijas valodu zinātāji, tulki jeb, kā viņus nereti sauc — *dragomani*, zinātnieki un literāti. Tā bija leģendāra personība, par kuru savam laikam dīvaini nostāsti klīda no mutē.

1991. gada pavasarī, kad Latvijas Universitātē sanāca latviešu profesionālie orientālisti, lai lemtu par šīs profesijas legalizāciju neatkarīgajā Latvijas Republikā, Edgars Kattai bija toreiz mazpazīstamās orientālistikas lielākais virtuozs: viņš prata ķīniešu un japāņu valodas kopš bērnības un jaunības gadiem, jo bija dzimis Mandžūrijas mazpilsētā Buhedu 1923. gada 3. februārī, citiem

vārdiem — Ķīnā, kur viņa tēvs — latviešu dzelzceļnieks strādāja par lokomotīves mašīnistu uz Austrumķīnas dzelzceļa. Dzelzceļu pāri Krievijas robežai būvēja daudzi latvieši, kas bija savervēti darbam cariskās Krievijas impēriskās politikas īstenošanai. (Pirmskara Latvijas Republikas statistika apgalvoja, ka Austrumķīnas dzelzceļa zonā strādājis 351 Latvijas pilsonis.) Solženicina “Gulaga arhipelāgā” varam lasīt, ka šai dzelzceļa zonā dzimušie un tur strādājušie Staļina laikos tikuši ieslodzīti Gulaga nometnēs. Arestu liecinieks Kattai min skaitli “vismaz desmittūkstoš eiropiešu” (Katajs E. *Zem desmit valstu karogiem*. Rīga: Jumava, 2000, 130. lpp.). Edgars Kattai bija izņēmums un, jādūmā, viņu no aresta pasargāja fenomenālās valodu zināšanas, kuras viņš izmantoja, strādājot par tulku zem dažādu valstu karogiem — cariskās Krievijas, Ķīnas Cjin impērijas, Ķīnas Republikas, Mandžou-go japāņu satelītvalsts, Ķīnas Tautas Republikas, PSRS. Kad beidzās Otrais pasaules karš un padomju armija iemaršēja Mandžūrijā, Edgaram Kattai nācās pildīt tulka pienākumus padomju diplomātikajā misijā, kaut arī šo darbu viņš neuzskatīja par galveno. Viņu fascinēja valoda — ķīniešu un japāņu, arī krievu, kuru viņam nācās mācīt vietējiem ķīniešu studentiem, strādājot par ķīniešu valodas docētāju un tulku Harbinas Politehniskajā institūtā (1945–1955).

Skolas gaitas Edgars Roberts uzsāka amerikāņu “Kristīgās jaunatnes savienības” (*Young Men Christian Association, YMCA*) desmit klašu ģimnāzijā, kas bija gana elitā-

ra, amerikāniska pēc formas un kristīga pēc būtības. 1932. gada februārī Edgars pirmo reizi piedzīvoja japāņu okupāciju. Etniski rajonā Harbinā viņam nācās sagaidīt vēl vienu nepatīkamu notikumu — Otro pasaules karu. Tas pārsvītroja Edgara Roberta tēva sapni izskolot dēlu Latvijas Universitātē. Latvija zaudēja neatkarību, mācības bija jāturpina Harbinā — Ziemeļmandžūrijas universitātē. Kattai iestājās ekonomikas fakultātē, kur mācības noritēja japāniski.

Pēc universitātes beigšanas tikai gadījums viņu aizveda no ekonomikas specialitātes. Tās vietā viņš saņēma piedāvājumu strādāt Mandžou-go izglītības ministrijas mācību grāmatu sastādīšanas komisijā, kur viņš varēja detalizēti iepazīties ar japāņu mācību grāmatu tradīciju, veidojot skolas grāmatas vietējiem ķīniešiem, mandžūriem, korejiešiem, krieviem. Turpat tapa arī pirmais Edgara Kattai sastādītais mācību līdzeklis. Tādējādi agrīnās profesionālās gaitas viņam bija cieši saistītas ar Austrumu valodām un valodu mācīšanu. Ar šīm lietām Edgars Kattai bija saistīts līdz savas dzīves nogalei, strādājot Latvijas Universitātes Āzijas studiju (Orientalistikas) nodaļā turpat vai visus atjaunotās Latvijas neatkarības gadus.

1955. gadā Edgars Kattai un viņa audzētāja Anna saņēma atļauju atgriezties Latvijā, kur Edgars nekad nebija bijis. Etniskajā dzimtenē viņu sagaidīja jauni izaicinājumi. Latviešu valodas zināšanas viņam bija ļoti pieticīgas; viņa dzīvesbiedre bija tā, kas neželēja pūli, lai Austrumos izaugušais vīrs pilnībā integrētos latviešu valodas kultūrā. Otra problēma bija slēgtās robežas, kas nozīmēja aizliegumu bez īpašas varas iestāžu atļaujas tuvuoties ārzemniekiem. Izbraukšana ārpus PSRS vispār bija ļoti šauras elites priekšrocība. Aizliegums nopietni skāra arī intelektuālo informāciju. Lielākā daļa preses izdevumu, kā arī grāmatas — īpaši no Japānas un citām Āzijas zemēm līdz Latvijai nemaz nenonāca. Tām bija rezervēta tikai viena vieta — Maskava, nedaudz arī Čerņingrada un Vladivostoka

(dēļ robežas ar Ķīnu, Koreju un Japānu), kur bija atļauts, saņemot īpašu pielaidi, lasīt un strādāt ar Āzijā izdotu literatūru.

Šos izolācijas gadus E. Kattai strādāja Viļa Lāča Latvijas PSR Valsts bibliotēka (tag. Nacionālā bibliotēka) — tuvāk grāmatām. Āzijas valodu mācīšana arī bija ar slepenu rīkojumu rezervēta tikai nosauktajām PSRS pilsētām; Latvijā visa veida aktivitātes šai virzienā tika rūpīgi kontrolētas. Šie spiedīgie apstākļi lika Edgaram Kattai pievērsties japāņu literatūras tulkošanai; tulkojumi kļiedēja neveselīgu romantismu, kas auga izolācijas mītu un nostāstu gaisotnē. Kattai-tulkotāju daudzpusīgi vērtē Latvijas Universitātes ilggadējā japonsoloģijas docētāja un Āzijas literatūras cienītājiem pazīstamā japāņu literatūras tulkotāja Ilze Paegle-Mkrtčjana.

Tikai Gorbačova “atklātības” gaisotnē bija iespējams paklusām sākt austrumu valodu mācīšanu. Entuziasti no profesionālu vidus bija divi — bengālists un Rabindranata Tagores pētnieks profesors un akadēmiķis Viktors Ivbulis un japānists sinologs Edgars Kattai. Kad orientālisti lūkoja uzsākt profesionālu savas nozares attīstību Latvijā, tieši japāņu un ķīniešu valodas studijas bija pirmās, ar kurām startēja Latvijas Universitātes Āzijas valodu studenti. Viena no Edgara Kattai studentēm, šodien Āzijas studiju nodaļas asociētā profesore Agnese Haijima atceras, ka “skolotājs bija populārs ar savu dzīvo Japānas un Ķīnas pieredzi, kas kontrastēja ar eksaltētajiem jūsmotājiem, kādi aizvien atradās. Tomēr arī auditorijā viņš palika vairāk tulkotājs nekā pedagogs. Strauji mainīgā japāņu valoda steidzās ātrāk nekā mūsu *sensei* (jap. “skolotājs”), un viņa harisma bija mutvārdu Mandžūrijas un Ziemeļaustrumu Ķīnas vēsture un pār visām lietām hieroglīfika — ļoti izsmeloša un akadēmiska. Viņa vadībā mēs mācījāmies pareizi tulkot tekstus. Ikdienas sarunvaloda palika otrajā plānā, un to mēs apgūvām, jau atbraukuši Japānā.”

Edgars Roberts Kattai visus padomju okupācijas gadus bija “štata tulks”, kad ieradās

kāda delegācija no Japānas vai Ķīnas. Arī šī viņa darbība izrādījās savā ziņā iedvesmojoša un liktenīga. Mūsdienā latviešu ķīniešu valodas korifejs, lielās akadēmiskās “Ķīniešu–latviešu valodas vārdnīcas” sastādītājs Pēteris Pildegovičs atceras — kādā sabiedriskā pasākumā, kurā viņš kā jauns cilvēks piedalījies, ieradusies ķīniešu delegācija. Viņš bijis ne mazums pārsteigts, ieraugot tulku brillēs, kas pavisam viegli un tekoši tulkojis no latviešu valodas ķīniski un otrādi. Redzētais viņu satricis tik lielā mērā, ka viņš nolēmis pats studēt grūto ķīniešu valodu.

Šodien Latvijā ir vairāki simti cilvēku, kas dažādā pakāpē ir apguvuši japāņu un ķīniešu valodas. Daži no tiem pastāvīgi dzīvo kādā no minētajām zemēm un ir virtuozī Austrumāzijas valodu pratēji. Citi strādā diplomātiskajā dienestā, veicina Latvijas ekonomiskos un kultūras sakarus Āzijas Austrumos. Edgars Roberts Kattai ir tā personība, kas likusi pamatus šim Latvijas attīstības fenomenam.

Latvijas austrumpētnieku vārdā
Leons Taivāns

EDGARA KATAJA STUDENTI ATCERAS SAVU SKOLOTĀJU

Kaspars Eihmanis — sinologs. Studēja Latvijas Universitātē (LU) 1995.–2001. gadā Strādāja LU Āzijas studiju nodaļā (lektors) no 1999. līdz 2014. gadam. Tagad Taivānas Džendži universitātes doktors.

Edgariņam no Kaspariņa

Ar Edgaru Kattai es pirmo reizi sastapos 1993. gada maijā, toreizējās Svešvalodu fakultātes otrā stāva auditorijā, arhitektoniski pelēkajā Visvalža ielas 4a celtnē. Kopš tā laika manas acis vairs nav spējīgas ilgi noraudzīties šīs būves ārējā formā, bet ir saglabājusies tās esence manā atmiņā: vieta, kurā notika nozīmīgas lietas; vieta, kur savu laiku pavadīja milži, uz kuru pleciem mēs spējam raudzīties tālē. Edgars Kattai, pateicoties savas personības gravitācijai, bija viens no šiem milžiem, kas izpeldējies no zudušā laikmeta dzīlēm. Tā gada ziedonī, kopā ar pārdesmit citiem, es klausījos viņa Japānas vēstures publiskās lekcijas. Tolaik vēl būdams romantiskā orientālisma varā dzīvojošs vidusskolnieks, saņēmis dūšu, es lūdzu Kattai aizdot man grāmatu par Japānas budismu. Kattai lūgumu izpildīja, bet, pasniedzot grāmatu, dziļdomīgi, pat ar zināmu ironiju deva man

padomu: “Tikai neaizejiet kosmiskajās tālēs!” Es, protams, padomam nepaklausīju. Vēlāk, kad galva no mākoņiem tika brīva, kājām nostājoties stingrāk uz zemes un kļūstot vispirms par Kattai japāņu valodas skolnieku un nedaudz vēlāk jau arī par kolēģi Orientālistikas nodaļā, es viņus neviļus uzsūcu sevī Kattai praktiskās austrumpētniecības gudrības.

Kattai izjuta nepatiku pret tukšu filozofēšanu par japāņu un ķīniešu kultūru, ja tam pamatā nebija pamatīgu šo valstu moderno valodu zināšanu. Ķīniešu aforistiskās tradīcijas garā viņš mēdza teikt, ka par sinologu tā īsti nevar uzskatīt nevienu, kurš nav spējīgs iztulkot tekstus, kas veltīti, piemēram, ķīmijai. Tāpēc es lielījos viņa priekšā, ka tulkoju ne tikai daoistu senos tekstus, bet pie viena arī ķīniešu delegācijām Valmieras stiklašķiedras rūpnīcā. Šos praktiskos un nepraktiskos sinoloģijas aspektus mēs divatā bieži apspriedām kafejnīcā pie kafijas krūzes un balzama glāzes. Un nekad vairāk par divām, Kattai bija mērenības iemiejums. Man vienmēr šķitis, ka tieši šī mērenība ir bijusi viņa garās dzīves atslēga. Priekšnoteikums ilgajam mūžam noteikti bija arī pastāvīgais dzīvesprieks, ironija un humors. Ikviens, kas mācījies pie

Kattai, apstiprinās, ka Kattai stāstus un ironiskās dzīves gudrības varētu apvienot krājumā, kas līdzvērtīgs Konfūcija izteicienu krājūmam “Apkopotās runas” *Luņju*. Man atmiņā ir kāda radio intervija 1992. gada rudenī, kurā uz jautājumu, vai viņam mājās ir kāds japāņu instruments, Kattai atbildēja: “Jā, ir *Sharp* magnetofons.”

Edgars Kattai, protams, bija arī paštaisns, neciešot muļķību un iedomību un tieši un netieši to kritizējot. Viņa pieredze, izdzīvojot dažādus režīmus, bija dāvājusi viņam šādu spēju; garais mūžs bija atbrīvojis no nepieciešamības nerunāt taisnību.

Mēs bieži vairāk vērtējam cilvēcisko saikni attiecībās ar nozīmīgām personām mūsu dzīvē, nevis tikai intelektuālo atlikumu, ko tuvība ar tiem mums dāvājusi. Šī cilvēciskā saikne paliks manās atmiņās kā balzama sarunas pēc lekcijām un nereti arī pirms pieņemšanām Ķīnas Tautas Republikas vēstniecībā. Kā apstiprinājums tam ir kāds Japānas ceļvedis krievu valodā, kurā viņš ierakstīja, manuprāt, vissirsnīgāko novēlējumu, ko vien skolnieks var saņemt no skolotāja: “Kaspariņam no Edgariņa”.

Ilze Paegle-Mkrtčjana — japanoloģe, tulkotāja. Studēja LU Filozofijas fakultātes filozofijas nodaļā 1987.–1994. gadā (lektore). Strādāja LU Āzijas studiju nodaļā 1999.–2011. gadā. Pašlaik strādā tikai līgumdarbus (tulkotāja).

Edgars Katajs (Kattai) bija izcili erudīts tulks, kas īpaši labi pārzināja itin visu, kas saistīts ar ķīnizimēm un lepojās ar savām plašajām, patiesi enciklopēdiskajām zināšanām terminoloģijā. Droši vien tieši to viņš būtu teicis pats par sevi, ja kāds iedomātos pajautāt: Edgars Katajs, tulks un tulkotājs. Un, ja man vajadzētu mēģināt apkopot un analizēt savus iespaidus un atmiņas, tad arī es teiktu to pašu. Studēt “visādus smalkumus” viņš labprāt atļāva citiem, pats palikdams pie savām vārdnīcām un tulkojumiem. Un prata patiesi priecāties par jebkuru savu skolnieku,

kas, kaut cik ielauzījies japāņu vai ķīniešu valodā, mēģināja kaut ko darīt šajā jomā, pat ja sākumā lāgā neveicās. Neatceros, ka viņš būtu kādu kritizējis, teiksim, par muļķīgu kļūdu mutiskās tulkošanas mēģinājumā. Vareja pasmīkņāt, bet visnotaļ delikāti, neaizvainojot censoņa pašcieņu. Kļūdas un nepilnības, pēc viņa domām, bija kaut kas pats par sevi saprotams, jo nekļūdās tikai tas, kas neko nedara. Vienīgais, ko viņš nevarēja ciest ne acu galā un mēdza neganti izzobot, bija pusizglītība un tumsonība, kas visu zina labāk, vai sapņainām būtnēm raksturīgā orientālistiska jūsma par to, ka “Japānā visi raksta haikas” vai “nodarbojas ar dzenbudismu”. Man šķiet, ka tieši šis žultainais izsmieklis bieži palīdzēja atvēsināt un ievirzīt mazliet racionālākā gultnē arī Āzijas studiju nodaļas fukšu prātus.

Atceros, ka vienā no pirmajām japāņu valodas nodarbībām pie Kattai–sensei 90. gadu sākumā skolotājs ļoti zīmīgi stāstīja par “kādu dāmu”, kas ar pūlēm nosēdējusi pirmo ceturtdaļstundu viņa nodarbībā un pēc tam nepacietīgi jautājusi: “Bet kad tad mēs tulkosim haikas?” Un stāstot, protams, raudzījās tieši uz manu pusi — ne mazāk zīmīgi. Vēlāk, kad viņš jau saprata, ka no šīs jaunkundzes tik viegli vaļā netiks, stāsts tika papildināts ar jaunu akcentu: “Nu, ja jau jums noteikti jātulko haikas, tad vismaz tulkojiet, kā to dara Guna Eglīte.” Tā arī neesmu iztulkojusi nevienu japāņu klasiskās dzejas paraugu, taču par tiem japāņu literatūras tulkojumiem, kas tomēr ir tapuši, jāsaka milzīgs paldies skolotājam.

Tulkojumi, kas viņam pašam šķita īpaši svarīgi, gandrīz vienmēr bija tie, kas palīdzēja koriģēt kādu stereotipu par Japānu. Piemēram, Isikavas “Niedres vējā” un Gomikavas “Tā dzīvo cilvēks”, kuru viņš varbūt pat bija varējis izvēlēties pats un varbūt tieši tādēļ, lai kļiedētu klasisko priekšstatu par Japānu, kur geišas, sakuras un dzenbudisti uz katra stūra. Ne viens, ne otrs autors nepieder pie izcilākajiem japāņu rakstniekiem, toties militarizētas un ne pārāk simpātiskas 30. un 40. gadu

Japānas tēlojums abos darbos ir ļoti reljefs. To pašu var teikt par viņa tulkoto Iharas Saikaku "Pieci stāsti par piecām sievietēm, kas mīlēja mīlēties" — tas ir klasisks Edo perioda literatūras paraugs, kas vienam otram Japānas apjūsmotājam droši vien šķita ne pārāk klasisks...

Ligita Davidova — mācījās LU 1993.–2001. gadā (bakalaura studijas Ķīnas pētniecībā (sinoloģijā) un maģistra studijas austrumpētniecībā). Strādāja LU Āzijas studiju nodaļā 2002.–2003. gadā. Tagad LR Ārlietu ministrijas Āzijas un Okeānijas valstu nodaļas vadītāja.

Skolotājs Kattai manā dzīvē ir ļoti īpašs. Legendāra personība, vienlaikus izcils savā cilvēcībā un sirsnībā, apveltīts ar dziļu gudrību un humoru. Man bija iespēja pie viņa mācīties un arī ar viņu tikties un sarunāties, atvest uz kādu pasākumu un tad aizvest mājās. Dažkārt tikāmies kopā ar kundzi Ināru,

kuru Kattai kungs ļoti cienīja un mīlēja. Savu Ināriņu.

Kad pēc ģimnāzijas izvēlējos Ķīnas studijas, mana mamma nepavisam nebija sajūsmā. Svešvalodu fakultātē daudz praktiskāka iespēja bija angļu valodas studijas. Svešvalodu zināšanas manā ģimenē vienmēr bijušas augstu vērtētas, bet tās klasiskās — angļu, franču, vācu... Tomēr tad, kad spītīgi paliku pie Ķīnas studijām un to ietvaros skolotāja Kattai vadībā apguvu arī japāņu valodu un Japānas vēsturi, mamma iepazīna skolotāju Pildegoviču un skolotāju Kattai. Vienudien, kad abi skolotāji kopā ar kursabiedriem cieņojās pie mums mājās, mamma man teica: "Ligita, par taviem skolotājiem noteikti jāuzņem filma!"

Filmu neuzņēmām. Mūsu tikšanās filmējām tieši atmiņā, analogajā sistēmā... Atmiņas ir ļoti spilgtas un ļoti dārgas. Skolotājs Kattai ir ļoti īpašs un vienmēr paliks gaišā piemiņā.